

Слово від редакції

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В МІНЛИВОМУ СВІТІ: ВИКЛИК ПОСТМОДЕРНУ

SOCIAL WORK IN THE VARIABLE WORLD: A POSTMODERN CHALLENGE

Олена Карагодіна

Док. мед. наук, професор, завідувачка кафедри соціальної роботи та практичної психології, Академія праці, соціальних відносин і туризму; редактор тематичного випуску «Вісника Академії праці, соціальних відносин і туризму»

Olena Karagodina

Dr. in Medicine, Professor and Head of Social Work and Applied Psychology Department, Academy of Labour, Social Relations and Tourism; Editor of the special issue, Journal of the Academy of Labour, Social Relations and Tourism

 orcid.org/0000-0002-7412-5178

 karagodina.og@socosvita.kiev.ua

Попри достатньо тривалий - майже чвертьстолітній - термін існування соціальна робота залишається в Україні сферою діяльності, яка допоки не розкрила свого потенціалу зповна. Цей фах має надзвичайно низький престиж, відтак мотивація до навчання й професійного зростання не живиться усвідомленням соціального запиту, предметного у достойній матеріальній винагороді або високому соціальному статусі. Однак потреба в якісній соціальній роботі, якою вона є в багатьох країнах світу, відчувається повсякденно й повсякчасно - через проблеми дітей, позбавлених батьківського піклування, насильство в сім'ї, невпинне зростання вживання психоактивних речовин та поширення суспільно-небезпечних інфекцій, ситуацію на ринку праці, повільне просування реформ місцевого самоврядування або системи охорони здоров'я, невтішну ситуацію на Сході чи становище осіб похилого віку. Негнучкість вітчизняної системи соціального захисту, керованої принципами «соціальної допомоги» або «забезпечення» всупереч ефективнішим моделям активізації, спонукає до пошуку альтернативних форм організації роботи з клієнтами й водночас до глибшого аналізу теорій [6], що мали б прислужитись осучасненню практики.

Балансуючи між «структурою» і «змістом», маємо вкотре поставити питання стосовно сутності цієї професії. Чи доречно наразі, маючи з 2014 року нове міжнародне визначення соціальної роботи [8], керуватись дефініціями, закладеними в українських нормативних документах? Або: чи можливо змінити вітчизняні нормативні документи відповідно до дефініцій соціальної роботи, ухвалених міжнародним професійним товариством? Ці подекуди риторичні запитання насправді суголосні зверненню до власної професійної ідентичності, адже поняття «соціальна послуга», що в українському нормативному полі охоплює сферу діяльності соціальних працівників, абсолютно не релевантне принципам та практиці соціальної роботи, презентованим у згаданому вище визначенні 2014 року.

Сучасне тлумачення змісту соціальної роботи - це суто постмодерний концепт, в якому, на відміну від попередніх формулювань, акцент зміщений «...від цінностей переважно матеріалістичних,

з наголосом на економічній та фізичній безпеці, до цінностей «постматеріальних», з актуалізацією й акцентуванням уваги на питаннях індивідуального саморозвитку і якості життя...» [4, с. 74]. Основні категорії сучасної соціальної роботи - забезпечення соціальних змін, соціальний розвиток, соціальна згуртованість, емпауермент і вивільнення - відбивають її динамічність, процесуальність, відповідну мінливості життєвих ситуацій або сутності людських взаємовідносин, що визнані одним з чотирьох найважливіших «фокусів» уваги соціальних працівників [8]. Професійні втручання в соціальній роботі усвідомлюються наразі як такі, що відбуваються «на межі» взаємодії людини з її середовищем [10], будучи скеровані ключовим принципом роботи з «людиною-в-середовищі» [7].

Хоч всупереч тенденціям мейнстриму в Україні професійна діяльність соціальних працівників «стиснута» застарілими догмами, жива тканина соціальної дії видається набагато різноманітнішою за нормативи. Плинність життєвих реалій, загальний поступ наукового дискурсу, розширення міжнародних контактів, входження в простір «мережєвих» відносин утворюють засади для «конструювання» змісту соціальної роботи незалежно від формальних рамок, визначених вітчизняними управлінськими структурами. Постмодерна за своєю суттю, соціальна робота, за твердженням М. Пейна, спонукає до «зміни способу, в який ми розмірковуємо про соціальне середовище і способу, в який ми утворюємо і розуміємо знання» [цит за 7], розкриваючи нові перспективи для наукового пошуку.

Огляд матеріалів цього номеру. Першу статтю цього тематичного числа із соціальної роботи присвячено змісту «зеленої соціальної роботи» як новітньої теорії та концептуального підґрунтя професійної діяльності (автор - *Тетяна Семизіна*). Ця робота написана за результатами аналітичного огляду близько 70 наукових публікацій та стратегічних документів міжнародних організацій. Вона висвітлює динаміку становлення однієї з сучасних парадигм соціальної роботи протягом останнього півстоліття. Розвиток концептуальних засад практичної діяльності соціальних працівників розглянуто в контексті соціально-політичних та економічних реалій, що поступово спричинили потребу в холістичному світосприйнятті, подоланні ставлення до природи як до «інструментального ресурсу», появі «суспільного запиту на екологічну справедливість». В роботі підкреслено спільність екологічно орієнтованої теорії та макро-практики соціальної роботи і концепції сталого розвитку, що наразі є частиною глобальної світової політики. На завершення аналізу становлення теорії та процесів інституціоналізації зеленої соціальної роботи авторка ставить питання про можливість її впровадження в Україні, наголошуючи на потужності такого ресурсу для відповіді на виклики гуманітарної катастрофи на Сході, несприятливої екологічної ситуації, соціально-політичної й економічної нестабільності.

У публікації за авторством учасниць проекту МБО «Альянс громадського здоров'я» *Ірини Жарук, Олени Пурік та Яни Сазонової* презентовано досвід нового для України дизайну інтервенції, спрямованої на подолання актуальної проблеми - поширення вживання психоактивних речовин у підлітковому та молодіжному середовищі. Методологія втручання базована на кращих практиках міжнародної соціальної роботи та результатах низки досліджень, проведених раніше Альянсом в Україні. Узагальнення результатів розвідки, що охоплює дані про надання послуг близько 9,5 тис. підліткам, дозволило авторкам розширити рекомендації щодо роботи за даною моделлю й запропонувати її використання для первинної та вторинної профілактики вживання наркотиків і поширення ВІЛ в середовищі осіб віком від 14 до 24 років. Окрім орієнтації на проблеми «підлітків вулиці», до переваг моделі віднесено також і її гендерну чутливість.

Гендерна чутливість соціальної роботи з людьми, які живуть з ВІЛ, постає центральною ідеєю роботи аспірантки АПСВТ *Алли Ярошенко* «Жінки та ВІЛ: гендерні лінзи здоров'я». В межах своєї аналітичної розвідки авторка структурує численні наукові дані щодо гендерно обумовлених чинників уразливості жінок до ВІЛ, акцентуючи увагу на впливі «гендерної належності» на доступ до влади й відмінності соціальних стереотипів щодо норм та моделей сексуальної поведінки чоловіків і жінок. Вона наголошує, що призма гендерної чутливості є основою зменшення уразливості до ВІЛ людей обох статей, оскільки слугує пошуку адекватних локальних моделей практики соціальної роботи в цій сфері.

Проблематику наукового пошуку, підпорядкованого завданням дисертаційного дослідження з соціальної роботи, розкриває й друга стаття цієї рубрики за авторством *Катерини Єрошенко* «Можливості діяльності парапрофесійних соціальних працівників в інтрадисциплінарних командах в Україні». Цією публікацією авторка продовжує розгляд перспективи започаткування практики громадських радників з юридичних питань в українських місцевих громадах (див., зокрема, Вісник АПСВТ №3 2017 р. [1]), фокусуючи наразі увагу на статусі парапрофесійних соціальних працівників та їхніх функціях. Поряд з оглядом наукових джерел в роботі висвітлено результати фокус-групового опитування 35 експертів-тренерів, що брали участь в імплементації мережі радників в українських громадах.

Рубрика «Вивчення соціальних практик» містить також роботу авторського колективу (*Сергій Дворяк* та співавтори), що розкриває десятирічну історію та здобутки впровадження в Україні терапії опіоїдної залежності агоністами опіоїдів. Попри численні надійні дані щодо ефективності цього підходу, він дотепер не дістав остаточної прихильності не лише серед широкого загалу, а й серед професіоналів, які працюють з різними аспектами проблеми хімічної залежності. В цьому числі Вісника оприлюднено першу частину огляду значної кількості новітніх наукових джерел та звітної документації реалізованих в Україні проектів, в яких доведено дієвість інтегрованої допомоги особам з опіоїдною залежністю, базованої на лікуванні агоністами опіоїдів (метадоном та бупренорфіном). Особливу увагу приділено немедичному аспекту допомоги, що має реалізуватись силами соціальних працівників. Як і решта розвідок, ця робота суттєво розширює фокус проблематики соціальної роботи в Україні, відбиваючи сутнісні зміни в практиці та потреби в нових напрямках професійної підготовки соціальних працівників.

Добірку наукових статей цього числа завершує публікація *Юлії Барської* та співавторів, що висвітлює результати другої хвилі національного репрезентативного дослідження «Індекс здоров'я. Україна» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження», виконаного за методологією визначення показника стану здоров'я і споживання послуг охорони здоров'я, що з 2006 року використовується в багатьох країнах світу. На думку авторів, результати цієї розвідки важливі для оцінки динаміки різних медичних проблем, що мають неабияку соціальну значущість, а також для виявлення поведінкових детермінант багатьох хронічних та інфекційних захворювань - таких, як куріння, вживання алкоголю, неправильне харчування і недостатня фізична активність. Відтак, отримані дані слугують розв'язанню питань мезорівня соціальної роботи і водночас можуть бути ресурсом для практики індивідуальної роботи з клієнтом - як точка відліку для оцінювання проблем і потреб або для планування так званої здоров'єзбережувальної діяльності в соціальній роботі [2].

У рубриці «Рецензія» розміщено аналіз матеріалів навчально-методичного посібника «Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс» [3], підготовленого групою авторів за загальною редакцією керівника Школи соціальної роботи НаУКМА Наталії Гусак (автор рецензії - *Зоя Гаркавенко*). Рецензент розглядає різні аспекти «цінності» підготовленого авторським колективом матеріалу й водночас обґрунтовує власне бачення перспектив впровадження нового підходу в практику вітчизняної соціальної роботи, окреслюючи певні перешкоди, що впливають з переважною орієнтацією на дефіцитарну модель соціальної роботи, прерогативу позиції «соціального захисту» всупереч позиції активізації.

Продовжуючи знайомити читачів із програмними фаховими документами, в поточному числі ми презентуємо повний варіант глобального визначення соціальної роботи, ухвалений 2014 року Міжнародною федерацією соціальних працівників та Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної роботи. Ця публікація містить переклад повної версії документу українською мовою - з коментарями, що дозволяють суттєво поглибити його розуміння. Тлумачення основних завдань, принципів, знань та практик соціальної роботи, подані в коментарях, проливають світло на такі суперечливі питання, як «двоїста сутність» соціальної роботи (представництво та захист інтересів окремих людей і, водночас, сприяння соціальному розвитку); співвідношення практики і науки, «науки та мистецтва» в діяльності соціальних працівників [11]; потенційна можливість запровадження «єдиних стандартів практики» соціальної ро-

боти для різних країн світу [5]; сутність та функціонування теорій соціальної роботи в її практиці, невідворотність етичних дилем тощо.

На завершення ми подаємо інформацію про роботу другого круглого столу «Запровадження програм підготовки докторів філософії з соціальної роботи». Його учасники поряд з іншими нагальними проблемами обговорили предметне поле наукових досліджень із соціальної роботи й ухвалили проект паспорту наукової спеціальності 231 - «Соціальна робота», який сформовано з урахуванням сучасного міжнародного визначення.

Добірка матеріалів поточного тематичного числа відбиває різноманіття проблем, практик і дослідницьких підходів, що всупереч бюрократичним обмеженням і застарілим стереотипам зростають на теренах вітчизняної соціальної роботи, утверджуючи її постмодерну природу.

Перелік літератури та джерел інформації

1. Єрошенко К. Параюридична практика: чого може навчитися з міжнародного досвіду українська соціальна робота? // Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму. 2017. №3. С. 38-47.
2. Клос Л. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'єзберезувальної діяльності в університетах США: теорія і практика. Львів: Вид-во Львівської політехніки, 2017. 384 с.
3. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій : підхід резилієнс : навчально-методичний посібник / [Н. Гусак, В. Чернобровкіна, В. Чернобровкін та ін.]. Київ : НаУКМА, 2017. 91 с.
4. Постол А. А. Постмодернізм як сучасна соціально-політична реальність // Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 42. С. 69-79.
5. Семигіна Т. В. Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи // Вісник АПСВ. 2015. № 1. С. 6-11.
6. Семигіна Т. В. Розвиток власних теорій соціальної роботи: глобальні тенденції // Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (15 - 16 березня 2018 року, Київ) / За ред. Ю.М. Швалба. Київ : КНУ імені Тараса Шевченка, 2018. С. 90-194.
7. Danto, E. A. Postmodernism and Social Work: Introduction // Oxford Bibliographies Online. 2011. URL: <http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780195389678/obo-9780195389678-0132.xml> (дата звернення 5.03.2018).
8. Global Agenda for Social Work and Social Development // IFSW, IASSW, ICSW. 2012 . URL: <http://ifsw.org/get-involved/agenda-for-social-work> (дата звернення 5.03.2018).
9. Global Definition of Social Work // IFSW, IASSW. 2014. URL: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/> (дата звернення 5.03.2018).
10. Social Development and Social Work Perspectives on Social Protection / Ed. by J. Drolet. New York: Routledge, 2016. 310 p.
11. Stratton, K. The artistry of social work understanding and practice: Thesis for the degree of Doctor of Philosophy / The University of Western Australia, 2005. 326 p. URL: http://research-repository.uwa.edu.au/files/4081958/Stratton_Katrina_2005.pdf (дата звернення 5.03.2018).